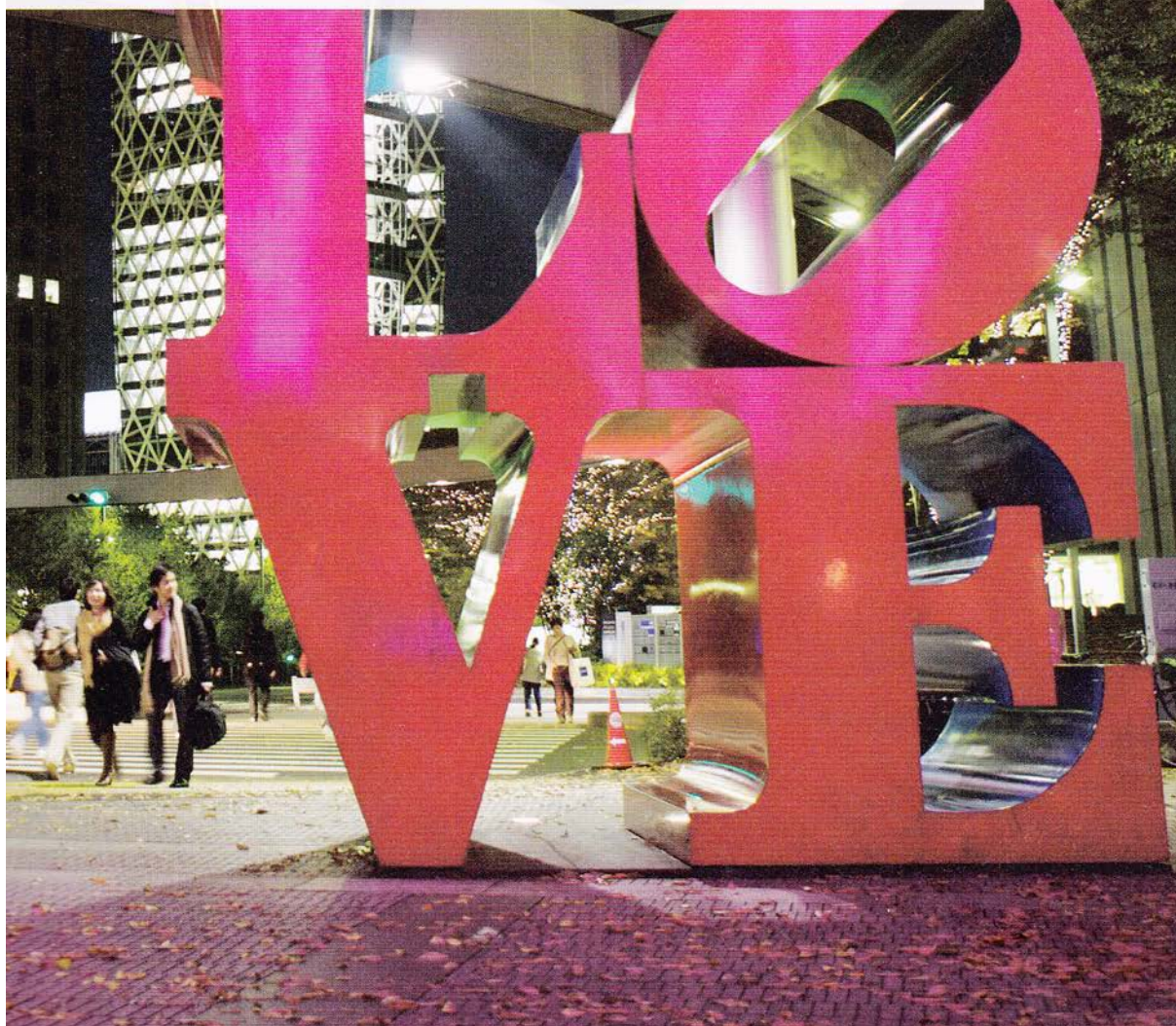


Læringsmål

Når du har arbeidet med dette kapitlet, skal du kunne

- bøye substantiv, adjektiv, verb og pronomen og kjenne til de viktigste unntakene fra hovedregelen på bokmål og nynorsk
- beskrive hvilken funksjon ordklassene har i språket
- bruke grammatiske begreper til å beskrive hovedmålet og sidemålet
- skrive korte sammenhengende tekster på sidemålet



4

Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

Hvordan kan vi vite hvilken ordklasse et ord tilhører? Et tips er å prøve å bøye ordet. La oss ta ordet *armheving*. Kan ordet bøyes i tid som verb? *Jeg armhevinget i går*. Det går ikke. Altså er det ikke verb. Kan ordet gradbøyes som adjektiv? *Armhevingere, armhevingest*. Det går heller ikke. Altså er det heller ikke adjektiv. Kan ordet bøyes i bestemt og ubestemt form, entall og flertall, slik som substantiv? *En armheving, armhevingen, armhevinger, armhevingene*. Det går. Vi har altså med et substantiv å gjøre.

I dette kapitlet skal vi bygge videre på det du lærte i 8.-trinnsboka om ordklassenes kjennetegn og oppgaver i språket, både på bokmål og nynorsk.



Innholdsord og sementord

Ordklassene kan enkelt sagt deles i to hovedgrupper: *innholdsord* og *sementord*. Innholdsord gir navn til ting i verden og til handlinger. Sementordene limer innholdsord sammen til helheter. Noen ordklasser inneholder ord fra begge gruppene. Se på denne setningen:

Fridtjof skriver vakre dikt.

Denne setningen består av *substantiv* (Fridtjof, dikt), *verb* (skriver) og *adjektiv* (vakre).

60 | **Kapittel 4** Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk**Innholdsord:**

navn på ting i verden
og handlinger: *sjø,*
pen, sove

Ordene i disse ordklassene tilhører gruppen *innholdsord*. I første rekke er innholdsordene *substantiv, adjektiv og verb*, men også mange *adverb* regnes til denne gruppen. Antallet innholdsord øker fordi verden hele tiden forandrer seg. Det er også innenfor innholdsordene vi finner størst forskjell mellom bokmål og nynorsk.

Noen innholdsord går ut av vanlig bruk hvis det ikke lenger er bruk for dem. Det gjelder for eksempel et ord som *fjærpenn*.

Vi kommer langt med substantiv, verb og adjektiv, men vi trenger også ord til å skape god sammenheng mellom innholdsordene.

Se på denne setningen, som bare består av substantiv, verb og adjektiv:

Fridtjof sitter kafé skriver vakre dikt blyant liten skrivebok.

Vi savner helt klart noe i denne setningen for at den skal bli forståelig. For eksempel blir det bedre slik:

Sementord:

ord som limer
sammen setningene
og forklarer
forholdet mellom
innholdsord: *at, på,*
et, det

Fridtjof sitter på kafé, og der skriver han vakre dikt med blyant i en liten skrivebok.

Her gir ordene *på, og, der, han, med, i* og *en* sammenheng mellom ordene.

Slike ord kalles *sementord* fordi de kommer innimellom og binder sammen innholdsordene til fullstendige setninger. Antallet sementord er nokså fast. De fleste av dem kan ikke bøyes. Det skiller dem fra substantiv, verb og adjektiv, som alle har bøyning som et viktig kjennetegn.



Dette er de ti ordklassene i norsk:

	Ordklasse	Eksempel
Innholdsord ►	Substantiv	hus, sjø, ferie, Frida, kjærlighet, frihet, fred
	Adjektiv	pen, smart, ung, mørk, stor
	Verb	spise, sove, drømme, skrive
	Adverb	alltid, lenge, her, nå, dit, hjemme, ikke
Sementord ►	Pronomen	hun, han, det, vi, hverandre
	Determinativer	min, den, alle, noen, disse, et, fem
	Preposisjoner	i, på, ved, over, etter
	Konjunksjoner	og, eller, men, for
Utropsord ►	Subjunksjoner	at, hvis, når, da, før, fordi, som
	Interjeksjoner	ja, huff, hurra, hallo, bang, oi

OPPGAVER

- 1 Hvorfor ville denne setningen vært umulig for noen tiår siden, tror du: *Frida tekster morsomme SMS-er.*
- 2 Kan du komme på noen ord som du antar er ganske nye? Hvilke ordklasser tilhører ordene?
- 3 Du finner eksempler på alle ordklassene i setningen under. Tallene viser til de ti ulike ordklassene. Noen ordklasser har altså flere ord med i setningen, men er bare talt én gang. Skriv ned hvilke ordklasser de ti ordene tilhører.

Den søte hundevalpen logret alltid og sa voff mens den fikk mat i skålen.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Innholdsord

I denne delen av kapitlet skal vi arbeide videre med innholdsordene substantiv, adjektiv og verb. I *Fabel 9* tar vi med en god del flere unntak fra hovedregelen enn i *Fabel 8*, først og fremst slik vi finner dem i nynorsk. I tillegg skal vi ta for oss den mangfoldige ordklassen adverb.

Substantiv

Egennavn: navn på personer, *Henrik, Pernille*

Henrik, mann, raseri, glassbolle, gulv, glasskår, Pernille, kone, tilgivelse, kyss

Fellesnavn: navn på ting og fenomener, *gulv, kyss, raseri*

Substantiv kan være *egennavn* og *fellesnavn*. Egennavn er navn på personer, for eksempel *Henrik* og *Pernille*. Fellesnavn er navn på ting og fenomener. Det kan være konkrete ord som *gulv*, *glasskår*, *kyss* og abstrakte ord som *raseri* og *tilgivelse*.

► Hvor mange substantiv finner du i bildet?



Substantivene deles inn i *kjønn*. De bøyes i *entall* og *flertall* og i *ubestemt* og *bestemt* form:

Bøying av substantiv									
Bokmål	Ubestemt entall	Bestemt entall (den)	Ubestemt flertall (flere)	Bestemt flertall (alle)	Nynorsk	Ubestemt eintal	Bestemt eintal (den)	Ubestemt fleirtal (fleire)	Bestemt fleirtal (alle)
Hankjønn	en gutt	gutt en	gutt er	gutt ene	Hankjønn	ein gut	gut en	gut ar	gut ane
Hunkjønn	ei jente	jent a	jent er	jent ene	Hokjønn	ei jente	jent a	jent er	jent ene
Intetkjønn	et brød	brø d et	brø d	brø d ene /brø d a	Inkjekjønn	eit brød	brø d et	brø d	brø d a

Meir om substantiv på nynorsk

Hankjønnsorda

Det som skil bøyinga av hankjønnsorda på nynorsk frå bokmål, er fleirtalsendinga *-ar* og *-ane*:

NN: *ein båt – båten – båtar – båtane*

BM: *en båt – båten – båter – båtene*

TENK OVER

Prøv å bøye ordet *amerikanar*.

Ein del yrkestitlar og nasjonalitetar endar på *-ar* i ubestemt form eintal. Da kan det bli fleire *ar-ar* å halde styr på i fleirtal:

NN: *ein elektrakar – elektrikaren – elektrakarar – elektrakarane*

BM: *en elektriker – elektrikeren – elektrikere – elektrikerne*

Unntak frå hovudregelen, hankjønnsord

Ordet *son* får omlyd, det vil seie skifte av vokal, og *-er* og *-ene* i fleirtal:

NN: *ein son – sonen – søner – sønene*

BM: *en sønn – sønnen – sønner – sønnene*

TENK OVER

Hva er forskjellen på bøyingen av *son/sønn*, *far* og *bror* på bokmål og nynorsk?

Sjå også på fleirtalsformene i ordet *far*:

NN: *ein far – faren – fedrar – fedrane*

BM: *en far – faren – fedre – fedrene*

Ordet *bror* får ei litt eiga bøying:

NN: *ein bror – broren – brør – brørne*

BM: *en bror – broren – brødre – brødrene*

Det finst ein del hankjønnsord vi bøyer med *-er* og *-ene*, slik ein gjer i bokmål. Men her det også tillate å bruke *-ar* og *-ane*, så det er uråd å gjere feil:

Ord som endar på *-nad*

NN: *ein månad – månaden – månader/-ar – månadene/-ane*

BM: *en måned – måneden – måneder – månedene*

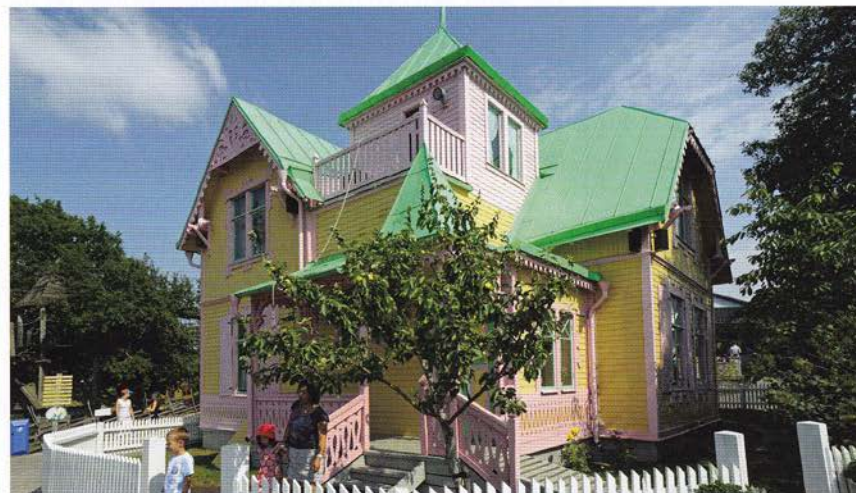
64 | Kapittel 4 Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

► Motivet på bildet kan både være et hus og en villa. Hva er forskjellen på bøyningen av de to substantivene på bokmål og nynorsk?

Framandord som endar på -a

NN: *ein villa – villaen – villaer/-ar – villaene/-ane*

BM: *en villa – villaen – villaer – villaene*



OPPGÅVER

4 a Skriv ein tekst på fem linjer på nynorsk der du bruker eit utval av desse hankjønnsorda: *ferie, månad, familie, bror, italienar, kunstnar, pistol, heimveg, fot.*

b Vel fire av orda ovanfor, og bøy dei i bestemt og ubestemt form, eintal og fleirtal på bokmål og nynorsk.

5 a Skriv ein tekst på fem linjer der du bruker eit utval av desse orda: *mor, dotter, kake, sol, trening, hand, teikning, veske, skrekkoppleving, dør.*

b Vel ut fire av orda frå lista, og bøy dei i bestemt og ubestemt form, eintal og fleirtal på bokmål og nynorsk.

Hokjønnsorda

Hovudregelen er -a i bestemt form eintal og -er og -ene i fleirtal.

ei dør – døra – dører – dørene

Ord som *dotter, mor* har ei bøyning vi må vere merksame på. Dei får alltid -a i bestemt form eintal, men vi må passe på i fleirtal på same måte som med *far* på side 63, dvs. at vi får *omlyd* i fleirtal. På bokmål får *datter* og *mor* også omlyd i fleirtal:

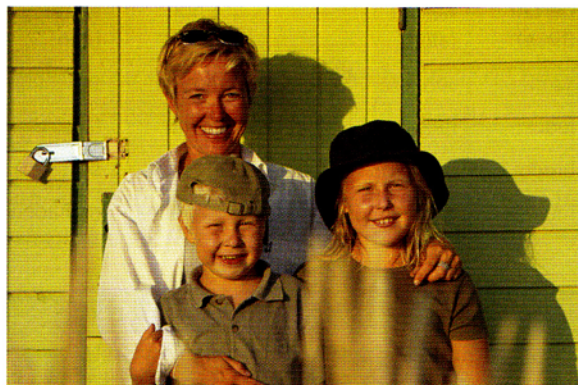
NN: *ei dotter – dottera – døtrer – døtrene*

BM: *ei/en datter – dattera/datteren – døtrer/døtre – døtrene*

► Kan du bøye datter, mor og bror på begge målformer?

NN: *ei mor – mora – mødrer – mødrene*

BM: *ei/en mor – mora/moren – mødrer/mødre – mødrene*



Unntak frå hovudregelen, hokjønnsord

Hokjønnsord som sluttar på *-ing*, får same fleirtalsbøying som hankjønnsord:

NN: *ei kjerring – kjerringa – kjerringar – kjerringane*

BM: *ei kjerring – kjerringa – kjerringer – kjerringene*

NN: *ei trening – treninga – treningar – treningane*

BM: *ei trening – treninga – treninger – treningene*

Inkjekjønnsorda

Inkjekjønnsorda har inga ending i ubestemt form fleirtal, og dei har *-a* i bestemt form fleirtal:

NN: *eit eple – eplet – eple – epla*

BM: *eit eple – eplet – epler – eplene*

Hugs:

I nynorsk har inkjekjønnsord alltid same form i ubestemt form eintal og ubestemt form fleirtal. Det heiter altså *eple*, *møte*, *tre* både i eintal og fleirtal i ubestemt form.

På bokmål heter det *epler*, *møter*, *trær* i ubestemt form flertall.

P

UNNTAK I BØYING AV SUBSTANTIV

Unntak i bøyning av substantiv, hankjønn

Bokmål				Nynorsk				
Ubestemt entall	Bestemt entall (den)	Ubestemt flertall (flere)	Bestemt flertall (alle)		Ubestemt eintal	Bestemt eintal (den)	Ubestemt fleirtal (fleire)	Bestemt fleirtal (alle)
en sønn	sønne	sønner	sønnene		ein son	sonen	søner	sønene
en far	faren	fedre	fedrene		ein far	faren	fedrar	fedrane
en bror	broren	brødre	brødrene		ein bror	broren	brør	brørne
en måned	måneden	måneder	månedene	Ord som endar på -nad	ein månad	månaden	månader/ månadar	månadene/ månadane
en villa	villaen	villaer	villaene	Ord som endar på -a	ein villa	villaen	villaer/villaar	villaene/ villaane

Unntak i bøyning av substantiv, hunkjønn

Bokmål				Nynorsk				
Ubestemt entall	Bestemt entall (den)	Ubestemt flertall (flere)	Bestemt flertall (alle)		Ubestemt eintal	Bestemt eintal (den)	Ubestemt fleirtal (fleire)	Bestemt fleirtal (alle)
ei/en datter	dattera/ datteren	døtrer/ døtre	døtrene		ei dotter	dottera	døtrer	døtrene
ei/en mor	mora/ moren	mødrer/ mødre	mødrene		ei mor	mora	mødrer	mødrene
ei/en søster	søstera/ søsteren	søstrer/ søstre	søstrene		ei syster/ søster	systera/ søstera	systrer/ søstrer	systrene/ søstrene
ei/en kjerring	kjerringa/ kjerringen	kjerringar	kjerringene	Ord som endar på -ing	ei kjerring	kjerringa	kjerringar	kjerringane

OPPGÅVER

- 6 Fyll inn rett form av substantiva:
 Dei to skrift _____ (språk) bokmål og nynorsk er jamstilte.
 _____ (år) går
 Ingen plukka _____ (eple) på _____ (tre).
 Dei hadde tre _____ (møte) for å diskutere kva dei skulle gjere med dei falleferdige _____ (hus).
 7 Set inn rett form av substantiva:
 Det budde tre _____ (familie) i kvart sitt hus på den vesle staden. I familien Glad var

det to _____ (son) og fem _____ (dotter).
 Dei var mykje saman med _____ (barn) i dei andre to _____ (hus). Alle _____ (far) var _____ (handverkar). _____ (Far) var ivrige _____ (syklist) om _____ (sommar) og like ivrige _____ (skiløpar) om _____ (vinter). Som _____ (far) flest såg dei også mykje på sport på tv, særleg fotball. _____ (mor) hadde yogatime på Sats kvar onsdag, og på _____ (torsdag) møttest dei for å sy på _____ (bunad) som skulle vere ferdige til 17. mai.

Adjektiv

Adjektivene beskriver hvordan noe er, eller hvordan noe ser ut: *pen, ung, vennlig, svensk, moderne*.

Adjektivene *samsvarsbøyes*. Det betyr at de bøyes i *kjønn* og *tall* i samsvar med det substantivet de står til:

*Hun var **pen**, og han var **pen**. De var virkelig et **pent** par, og alle regnet med at de ville få noen riktig **pene** barn.*

Samsvarsbøying av adjektiv					
Bokmål	Ubestemt entall	Ubestemt flertall (flere)	Nynorsk	Ubestemt eintal	Ubestemt fleirtal (fleire)
Hankjønn	en kjekk gutt	kjekke gutter	Hankjønn	ein kjekk gut	kjekke gutar
Hunkjønn	ei pen jente	pene jenter	Hokjønn	ei pen jente	pene jenter
Intetkjønn	et stort hus	store hus	Inkjakjønn	eit stort hus	store hus

Gradbøying av adjektiv		
Grader	Bokmål	Nynorsk
Positiv (laveste/lågaste grad)	Faren min er sterk	Faren min er sterk
Komparativ (mellomste grad)	Faren min er sterkere	Faren min er sterkare
Superlativ (høyeste/høgaste grad)	Faren min er sterkest	Faren min er sterkast

Adjektiv kan også *gradbøyes*. Det betyr at de kan bøyes i tre ulike grader når vi sammenlikner noe: positiv (laveste grad), komparativ (mellomste grad), superlativ (høyeste grad): *flink, flinkere, flinkest*.

TENK OVER

Hva er forskjellen på et lite, pent hus og et lite pent hus?



68 | **Kapittel 4** Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

*Bokseren min er ganske **smart**, i hvert fall **smartere** enn labradoren til naboen. Men aller **smartest** er puddelen til tante Birte.*

Meir om bøying av adjektiv på nynorsk

Adjektiv som endar på *-en*, har ei spesiell bøying på nynorsk. Står det ei anna bøying i parentes i ordboka, kan du bruke den også.

*ein open port – ei open dør – eit ope (opent) vindauge – opne rom
ein galen hund – ei galen retning – eit gale (galent) svar – galne gutar*

Adjektivet *liten* har ei eiga bøying på bokmål og nynorsk:

BM: *en liten tallerken – ei lita kake – et lite stykke – små biter*
NN: *ein liten tallerken – ei lita kake – eit lite stykke – små bitar*

Gradbøyinga er enkel fordi det alltid er *-are* og *-ast* i komparativ og superlativ. Hugs at du nokre gongar må bruke *meir* og *mest* for å vise grad:

kritisk – meir kritisk – mest kritisk

TENK OVER

På kva måte skil bøyinga av *liten* seg frå vanleg samsvarsbøying?

P

ADJEKTIV

Nokre adjektiv har eiga bøying på nynorsk:

adjektiv som sluttar på <i>-en</i>	ein open port	ei open dør	eit ope (opent) vindauge	fleire opne rom
<i>liten</i>	ein liten gut	ei lita jente	eit lite hus	fleire små trær

GRADBØYING

Nokre gongar må vi bruke *meir* og *mest* for å vise grad:

kritisk – meir kritisk – mest kritisk

OPPGÅVER

- 8 a** Bøy desse adjektiva i hankjønn, hokjønn, inkjekjønn og fleirtal: *stor, lykkeleg, norsk, naken*.
- b** Fyll inn riktig form av adjektivet:
Hytta såg _____ (liten) ut der ho låg. Døra stod _____ (open), og eit vindauge sto også

- _____ (open). Ei _____ (liten) jente kom fram i døropninga, og ho heldt ein _____ (liten) gut i handa. Dei verka _____ (snill), men _____ (sjenert).
- c** Gradbøy desse adjektiva på bokmål og nynorsk: *viktig, stor, frisk, god, gammal*.

Verb

Verb kan kalles *gjøreord* fordi de viser *at* noe skjer. De kan også kalles *tidord* fordi de viser *når* noe skjer.

Henrik sover ennå, men Pernille våknet for litt siden.

Verb bøyes i nåtid, fortid og framtid:

Bøying av verb			
	Tid	Bokmål	Nynorsk
Enkle tider	Presens (nåtid/notid)	Hun smiler pent	Ho smiler pent
	Preteritum (fortid)	Hun smilte pent	Ho smilte pent
Sammensatte tider / samansette tider (har med hjelpeverb)	Presens perfektum	Hun har smilt pent	Ho har smilt pent
	Preteritum perfektum	Hun hadde smilt pent	Ho hadde smilt pent
	Presens futurum (framtid)	Hun skal/vil smile pent	Ho skal/vil smile pent
	Preteritum futurum	Hun skulle/ville smile pent	Ho skulle/ville smile pent

Verb deles inn i svake og sterke verb. Svake verb har ending i preteritum. Sterke verb har ingen ending i preteritum, og mange har skifte av vokal:

Han skriver en ny melding nå, for den han skrev i går, fikk han aldri svar på.

I nynorsk har sterke verb heller ikkje ending i presens:

Han skriv ei ny melding no, for den han skreiv i går, fekk han aldri svar på.

Svake og sterke verb								
Type verb	Bokmål			Nynorsk				
	Infinitiv	Presens	Preteritum	Perfektum	Infinitiv	Presens	Preteritum	Perfektum
Svakt a-verb	å bade	bader	badet/ bada	har badet/ bada	å bade	badar	bada	har bada
Svakt e-verb	å lyse	lyser	lyste	har lyst	å lyse	lyser	lyste	har lyst
Sterke verb	å drikke	drikker	drakk	har drukket	å drikke	drikk	drakk	har drukke

F

A-VERB ELLER E-VERB?

Er du usikker på om du har med eit a-verb eller eit e-verb å gjere, spør du deg sjølv om kva verbet heiter i preteritum på bokmål. Endar det på -et eller -a (hoppet eller hoppa), så er det eit a-verb. Endar det på -te (tenkte, lyste), så er det eit e-verb. Hugs at det aldri heiter hoppet, danset osv. på nynorsk.

Meir om svake verb på nynorsk og bokmål

a-verb

Dei verba som har -et/-a i preteritum på bokmål, får alltid -a på nynorsk. Slike verb kallar vi a-verb.

NN: å klappe – klappar – klappa – har klappa

BM: å klappe – klapper – klappet/-a – har klappet/-a

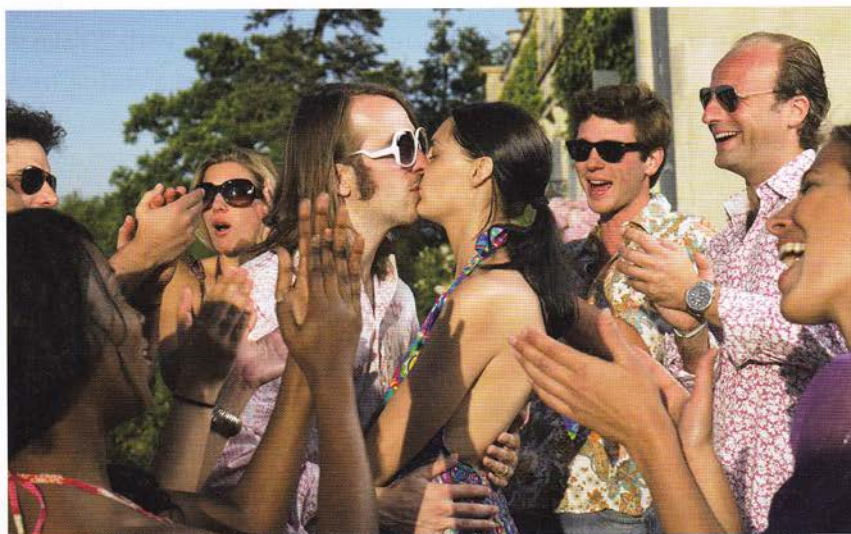
e-verb

Dei verba som endar på -te eller -de i preteritum, høyrer til den gruppa vi kallar e-verb. Dei får -er i presens. E-verba har -te i fortid på bokmål:

NN: å klemme – klemmer – klemte – har klemt

BM: å klemme – klemmer – klemte – har klemt

Ein del e-verb har -de i preteritum på nynorsk: *arbeidde, køyrde, høyrde*.



► Kjenner du igjen a-verbet og e-verbet i biletet?

Det finst eit par grupper til av svake verb:

j-verb

NN: å velje – vel – valde – har valt

BM: å velge – velger – valgte – har valgt

Slike verb endar på *-je* (eller *-ja*) i infinitiv. Dei får inga ending i presens og *-de* i preteritum. Dei fleste skiftar også vokal i preteritum. Desse verba får vokalskifte på bokmål også.

Kortverb

Kortverb har ikkje ending i infinitiv:

bu, nå, snu, gro, døy, klø

Bøyinga av kortverb er for det meste lik på bokmål og nynorsk. Bøyinga går slik:

å nå – når – nådde – har nådd (nått)

å bu – bur – budde – har budd (butt)

Kortverba endar på *-r* i presens og får *-dde* i preteritum.

OPPGÅVER

- 9 a** Kva heiter desse verba i preteritum på bokmål: *hoppe, danse, leike, rope, hinke, helle, konkurrere, fylle, byggje, sykle, klatre, fnise, krangle, køyre?*
- b** No klarer du også å bøye dei rett på nynorsk. Gjer det.

- 10 a** Kva heiter desse verba på bokmål, og kva for ending har dei i preteritum på bokmål: *fortelje, telje, krevje, leggje, setje, spørje?*
- b** Bøy verba i oppgåve a på bokmål og nynorsk.
- 11 a** Bøy *snu, gro, døy, klø* på nynorsk.
- b** Skil bøyinga av desse orda seg på noko vis frå bøyinga av dei same orda på bokmål?

Sterke verb på nynorsk

Det som skil svake og sterke verb, er at svake verb har ending i preteritum, mens sterke verb ikkje har det. Mange sterke verb får også vokalskifte i preteritum. På nynorsk har dei sterke verba heller ikkje ending i presens:

å finne – finn – fann – har funne

72 | **Kapittel 4** Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

Dei sterke verba står oppgitt med full bøying i ordlista. Det kan derfor vere lurt å slå opp på dei når du skriv.

På nynorsk finst det ulike grupper av sterke verb. Vokalskiftet har litt ulikt mønster i gruppene. Sjå her:

Gruppe 1: i – ei – i							
å skrive	skriv	skreiv	har skrive	å skrive	skriver	skrev/skreiv	har skrevet
å bite	bit	beit	har bite	å bite	biter	bet/beit	har bitt

Gruppe 2: y – au – o							
å stryke	stryk	strauk	har stroke	å stryke	stryker	strøk/strøyk	har strøket
å bryte	bryt	braut	har brote	å bryte	bryter	brøt/brøyt	har brutt

Gruppe 3: e/i – a/o – u							
å drikke	drikk	drakk	har drukke	å drikke	drikker	drakk	har drukket
å stikke	stikk	stakk	har stukke	å stikke	stikker	stakk	har stukket
å springe	spring	sprang	har sprunge	å springe	springer	sprang	har sprunget
å finne	finn	fann	har funne	å finne	finner	fant	har funnet

Det finst fleire grupper sterke verb med litt ulike mønster i vokalskifte. Vi har samla dei i ei gruppe som vi kallar *ymse* verb.

Gruppe 4: ymse verb							
å lese	les	las	har lese	å lese	leser	leste	har lest
å sitje	sit	sat	har sete	å sitte	sitter	satt	har sittet
å drepe	drep	drap	har drepe	å drepe	dreper	drepte	har drept
å fare	fer	fór	har fare	å fare	farer	for	har fart
å falle	fell	fall	har falle	å falle	faller	falt	har falt
å grave	grev	grov	har grave	å grave	graver	grov/gravde	har gravd
å bere	ber	bar	har bore	å bære	bærer	bar	har båret
å stele	stel	stal	har stole	å stjele	stjeler	stjal	har stjålet

St-verb

Ei gruppe verb som er lett å bøye feil, er st-verba. Dei endar på -st i alle former på nynorsk:

St-verb							
å finnast	finst	fanst	har funnest	å finnes	finnes/fins	fantas/fans	har finnes
å synast	synest	syntest	har synst	å synes	synes/syns	syntes	har syntes
å møtast	møtest	møttest	møtst	å møtes	møtes	møttes	har møttes

Det *finst* ikkje spøkelse.

Eg *synest* du er flink.

Skal vi *møtast* etter skulen i dag?

Desse verba står alltid oppgitt med full bøying i ordlista. Når du kjem over eit st-verb, kan det derfor vere lurt å slå det opp. Da er du sikker på at du bøyer verbet riktig.



OPPGÅVER

- 12 Bøy desse verba på bokmål og nynorsk: *gripe, skrike, skyte, ryke, vinne, brenne, stikke.*
- 13 **Klar for ei utfordring?** Sjå på biletet. Finn dei sterke verba, og bøy dei.
- 14 a **Klar for ei utfordring?** Kva for sterke verb trur du at du vil få mest bruk for når du skriv?

- b Skriv dei ned i skriveboka di, og lag ei setning med kvart av dei.
- 15 a Bøy desse verba på bokmål og nynorsk: *lykkast, trengast.*
- b Kva heiter *har funnest, har synst* og *har møtst* på bokmål?

74 | **Kapittel 4** Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

P

VERB**Svake verb**

- har ending i preteritum: ho klappa, han klemte
- har som regel ikkje vokalskifte i preteritum
- dei aller fleste er a-verb eller e-verb
- hovudskiljet mellom svake verb på nynorsk og bokmål er at a-verba kan skrivast med -et (danset) i preteritum på bokmål, mens ein alltid bruker -a (dansa) i preteritum på nynorsk og -ar (dansar) i presens

Sterke verb

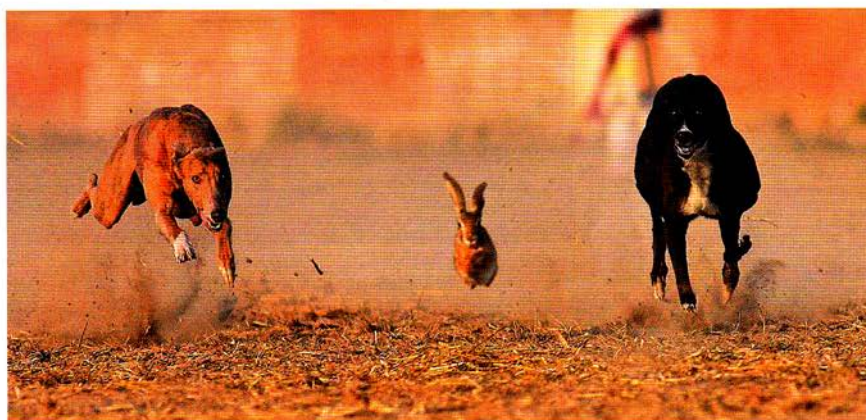
- har ikkje ending i presens og preteritum på nynorsk
- skiftar vokal i preteritum:
å skrive – skriv – skreiv – har skrive
- står med full bøying i ordlista

Adverb

Adverb er den mest mangfoldige av ordklassene. De er på en eller annen måte med på å *beskrive handlingen* i setningen nærmere: Hun kommer *snart*. Han kommer *hit*. Han har gjort *mye*. Hun løper *fort*. Adverbene er som regel de samme på begge målformer.

Noen få adverb gradbøyes på samme måte som adjektiv: *fort, fortare, fortast*.

Som adjektiva får slike adverb *-are* og *-ast* i komparativ og superlativ på nynorsk: *fort, fortare, fortast*.



Noen ganger beskriver adverbet verbet på samme måte som et adjektiv kan beskrive et substantiv:

Et høyt skrik. (høyt = adjektiv som beskriver skriket)

Hun skrek høyt. (høyt = adverb som beskriver handlingen)

De fleste adverbene er korte ord som har som oppgave å si noe om *tid, sted, måte* eller *grad*.

Tidsadverb: de skal spise *snart*, de kommer *nå*, hun ventet *lenge*, de spiser *ennå*

Stedsadverb: de spiser *ute*, de kommer *hit*, de løp *inn*, hun kom *fram*

Måtesadverb: løpe *fort*, synge *pent*, det gikk *fint*, det var *slik* det gikk

Gradsadverb: det smakte *enda* bedre, den var *nokså* god, han var *svært* snill, hun var *litt* lat

Setningsadverb

En del adverb endrer betydningen av setningen. Derfor kalles de setningsadverb.

- Noen setningsadverb snur opp ned på innholdet i setningen: *Han klager **aldri**. Hun vil **ikke***. Slike adverb kalles også nektingsadverb.
- Noen setningsadverb uttrykker usikkerhet om det som skjer: *Hun kommer **kanskje**. Det er **visstnok** sant*.
- Noen setningsadverb sier noe om *holdningen* til det som skjer: *Han har **heldigvis** vasket seg. Hun glemte **dessverre** å pusse tennene*.

Sammenbindingsadverb

En del adverb hjelper til med å skape sammenheng i teksten. De knytter på ulike måter setningene til hverandre.

*Han likte ikke buksa, og **dessuten** var den altfor dyr.* (Adverbet uttrykker tillegg.)

*Hun nektet å bøye seg for kjøpepresset, **derfor** sydde hun sine egne klær.* (Adverbet uttrykker årsaksforhold.)

*Skjørtet ble veldig fint, og det passet **også**. **Likevel** brukte hun det sjelden.* (Det første uttrykker tillegg, det andre motsetning.)

Ennå og enda

Det er lett å blande sammen bruken av *ennå* og *enda*. *Ennå* er tidsadverb, mens *enda* er gradsadverb. Men *enda* kan også brukes om tid: Han var *ennå/enda* ikke ferdig. *Ennå* kan ikke brukes som gradsadverb: Neste år skal han gjøre det *ennå* bedre, er altså feil. *Ennå* kan også brukes når man forteller om noe i fortid: Synnøve

TENK OVER

Spørreordene *når, hvor* og *hvordan* hører hjemme i hver sin gruppe adverb. Hvilke?

76 | Kapittel 4 Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

hadde grått hele dagen, og hun satt der og gråt *ennå*. *Enda* kan også brukes istedenfor *selv om* eller *likevel*: Hun fikk skjenn, *enda* han ikke hadde gjort noe galt.

► Klarer du å skrive en setning med sammenbindingsadverb ut fra bildet?



OPPGAVER

- 16 a** Finn adverbene i denne teksten. Hvilke typer adverb har vi her?
Søv du enno? ropte mora oppgitt.
Ho gjekk fort inn på rommet til Embla og vekte ho enda ein gong.
Embla hadde lese lenge kvelden før, og ho hadde komme langt i boka.
Men no vakna ho omsider, og skjøna at ho sikkert ikkje ville komme tidsnok på skulen.
Ho måtte sjå å komme seg dit snarast.
Ho grua seg litt til å få skjenn, men læraren blei ikkje så veldig sint.
Det skal aldri skje igjen, lova Embla.
Alt endte heldigvis godt for Embla likevel denne dagen.
Dessutan var det fint vær, og derfor var det ingen grunn til å bry seg om småting.
- b** Oversett teksten til bokmål.

- 17** Gradbøy disse adverbene:
langt
lenge
fram
godt
ille
gjærne
- 18** Fyll inn med *enda* eller *ennå*:
Kampen er ikke over _____.
Han visste at han kunne spille _____ bedre.
Hun hadde forsynt seg med _____ en kake.
Det ser mørkt ut, men vi gir oss ikke _____.
_____ en gang måtte foreldrene minne han på at han ikke hadde gjort leksene _____.
Han nektet å gjøre det, _____ de maste som bare det. (Her blir ordet vi er ute etter verken tids- eller gradsadverb, men erstatter *selv om*.)

Sementord

Sementord kaller vi ordklassene som «limer sammen» innholdsordene til helheter. Sementordene smettes inn mellom innholdsordene slik at setningene får akkurat den meningen vi vil ha. Sementordene hjelper oss også til å variere språket og få framdrift og flyt i det vi vil si.

Vi husker setningen fra åpningen av kapitlet:

Fridtjof sitter på kafé, og der skriver han vakre dikt med blyant i en liten skrivebok.

Her bidrar ordene *på, og, der, med, han, i* og *en* til å binde sammen innholdsordene på en god måte. Derfor kan vi kalle dem sementord.



▲ Fridtjof ror Frida over fjorden. Han ror henne over fjorden.

Pronomen

Frida ropte – *hun* ropte.

Fridtjof ropte på Frida – *han* ropte på *henne*.

Eksempelene viser at oppgaven til pronomen er å erstatte substantiv så vi slipper å gjenta det samme ordet. Ordet pronomen betyr «for nomen», dvs. istedenfor navn (substantiv).

Personlige pronomen bøyes i *kjønn* og *tall*.

Mer om pronomen

Personlige pronomen har en *subjektsform* og en *objektsform*.

Subjektsformen viser den som gjør noe: **Jeg elsker**. Objektsformen viser hva eller hvem handlingen er rettet mot: *Hun elsker meg*.

Objektsformen brukes også i slike uttrykk: *Hun er like flink som deg*. *Det finnes ingen som henne*. *De beste blant dem*.

I nynorsk bruker vi til vanleg ikkje *den* som personleg pronomen.

I staden bruker vi *han* eller *ho*:

78 | **Kapittel 4** Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

*Eg las boka du lånte meg. **Ho** var fantastisk!*

*Gratulerer med ny sykkel. **Han** ser dyr ut.*

*Vi bruker **den** når vi legg trykk på noko: Har du lese «Hyperpubertet»?*

*Nei, **den** har eg ikkje lese.*

Pronomen					
Bokmål			Nynorsk		
Tall og kjønn	Subjektsform	Objektsform	Tal og kjønn	Subjektsform	Objektsform
1. pers., entall	jeg	meg	1. pers., eintal	eg	meg
2. pers., entall	du	deg	2. pers., eintal	du	deg
3. pers., entall, hankjønn	han, den	han/ham, den	3. pers., eintal, hankjønn	han	han
3. pers., entall, hunkjønn	hun, den	henne, den	3. pers., eintal, hokjønn	ho	ho/henne
3. pers., entall, intetkjønn	det	det	3. pers., eintal, inkjekjønn	det	det
1. pers., flertall	vi	oss	1. pers., fleirtal	vi/me	oss
2. pers., flertall	dere	dere	2. pers., fleirtal	de/ dokker	dykk/ dokker
3. pers., flertall	de	dem	3. pers., fleirtal	dei	dei

Ubøyelige pronomen

Så langt har vi tatt for oss pronomen med bøyning. Men det finnes en del pronomen som er ubøyelige.

Ubøyelig pronomen		Eksempel	Når bruker du det?	Kva er det på nynorsk?
hvem og hva	spørre-pronomen	<i>Hvem liker du best? Hva skal dere ha til middag?</i>	<i>Hvem og hva brukes når vi vil vite noe vi ikke visste.</i>	hvem = kven hva = kva
seg	refleksivt pronomen	<i>Hun vasket seg.</i>	<i>Seg peker tilbake på subjektet. I setningen «hun vasket henne» vasker «hun» en annen kvinne.</i>	seg
en og man	ubestemt pronomen	<i>Man må holde det man lover. En må holde det en lover.</i>	<i>Man kan bare brukes som subjekt, men en kan brukes både som subjekt og objekt.</i>	ein (man finst ikkje på nynorsk)
hverandre	resiprokt pronomen	<i>De holdt rundt hverandre.</i>	<i>Det resiproke pronomenet viser til subjektet i samme setning.</i>	kvarandre



Det finnes flere spørreord i andre ordklasser: *når*, *hvor*, *hvorfor* og *hvordan*. Disse spørreordene er adverb og spør ikke etter *levende vesener* eller *ting* slik spørrepronomen gjør. De spør etter *tid*, *sted*, *hva grunnen er til at noe skjer*, og på *hvilken måte noe skjer*. I tillegg har vi spørreordet *hvilken*, som regnes blant determinativene fordi det spør etter noe bestemt blant flere muligheter.

På nynorsk går dei andre spørjeorda slik:
 hvorfor – *kvifor*, hvordan – *korleis*, hvor – *kvar* eller *kor*,
 hvilken – *kva for*.

OPPGÅVER

- 19 Set om til nynorsk:
 Hun skulle fortelle dem om hvordan hun hadde det som barn. De så spent på henne. Hun begynte slik: «Dere vil ikke tro det dere nå skal høre. Men jeg skal fortelle det til dere slik som det var.»
- 20 Fyll inn med *den*, *ho* eller *han*:
 Maten var ok. ____ besto av sukkererter, kålrot og persille. Kålrota hadde kokt litt lenge, så ____ var blitt litt blaut. Ei sukkerert sette seg fast i halsen til Jonas. Han rakk berre så vidt å få ____ ut før han blei kvalt. Persilla var mest til pynt, så ____ var det ingen som åt.
- 21 a Veit du kva spørjeorda *hvor* og *hvordan* heiter på nynorsk?
- b Fyll inn riktig spørjeord. Her må du bruke både spørjepronomen og andre spørjeord:
 Han: ____ heiter du? Og ____ er den fyren ved sida av deg? ____ skule gå du på?
 Ho: ____ vil du vite det? ____ skule eg fortelje det til deg?
 Han: Du kan vel seie ____ du bur, i det minste.
 Ho: Eg vil først vite ____ skule du gå på, og ____ du likar deg på skulen.
 Han: Dersom du kan seie ____ mange dagar det er att til sommarferien, skal eg fortelje deg ____ skule eg går på.

Determinativer (bestemmerord)

Denne sykkelen er *min*. Den har *to* blankpussede skjermer.

Determinativene bestemmer noe om substantivene. De kalles gjerne *bestemmerord*. De sier noe om hvem som *eier* noe, de *peker ut* noe blant flere muligheter, sier noe om hvor *mye* eller *mange* det er av noe, eller om noe er *bestemt* eller *ubestemt*.

Determinativene deles i grupper:

Eiendomsord	<i>min, hans, vår, sin</i>
Pekeord	<i>den, denne, disse, slik</i>
Mengdeord	<i>en/ei/et, fire, ti, noen, ingen, mange, alle</i>
Ord som forsterker subjektet	<i>selv og egen</i>

Eiendomsord

Eiendomsordene *min, din, hans, hennes, sin, vår, deres* forteller hvem som eier en ting. Eiendomsordene kan stå både foran og bak substantivet.

min kjole, din symaskin, klærne deres

Eiendomsordene bøyes etter substantivet de står til:

sykkelen min, boka di, glasset mitt, tingene mine, han tok sakene sine

Eigedomsorda på nynorsk

Hennes heiter *hennar* på nynorsk. Det er i fleirtalsformene nynorsk skil seg frå bokmål:



NN: *Dokkene **dykkar** har fine frisyrrar.*

BM: *Dukkene deres har fine frisyrrer.*

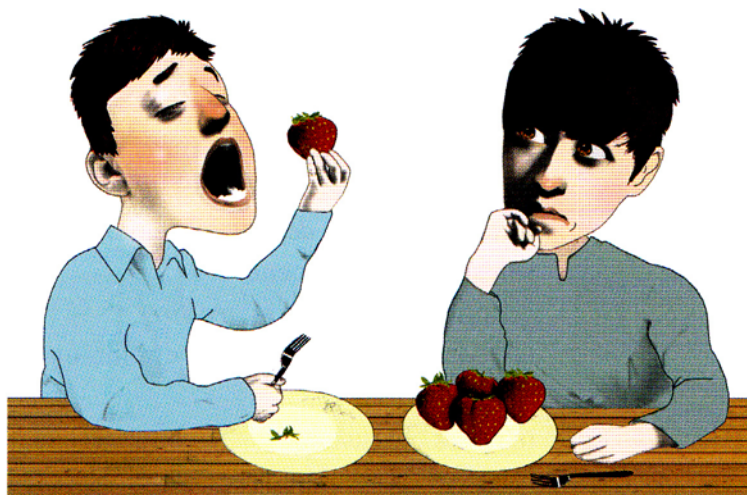
NN: *Dokkene **deira** har fine frisyrrar.*

BM: *Dukkene deres har fine frisyrrer.*

På nynorsk står eigedomsordet *etter* substantivet når det ikkje er trykksterkt: *matpakka hennar.*

Sin

Determinativet *sin* er en egen form for eiendomsord som peker tilbake på *subjektet*, dvs. den som foretar seg noe.



Jonas spiste opp maten sin. (Jonas spiste sin egen mat.)

Jonas spiste opp maten hans. (Jonas spiste opp en annens mat.)

Målfrid kom syklende på den nye sykkel sin. (Målfrid eier sykkel.)

Målfrid kom syklende på den nye sykkel hennes. (En annen enn Målfrid eier sykkel.)

Noen ytringer har flere subjekter. Da peker *sin* tilbake på det nærmeste subjektet:

Læreren sa at elevene skulle ta opp bøkene sine.

Pekeord

Pekeord er gode å ha når noe skal pekes ut. Det kan være noe nært, *denne, dette, disse*, som skal pekes ut, eller noe fjernt, *den, det, de*.

«Ja, vi elsker *dette* landet.» *Slik* er et annet mye brukt pekeord: «*Slik* skal det gjøres!»

Peikeord på nynorsk

Dei mest brukte peikeorda på nynorsk er *dei, denne, dette* og *desse*.

Hugs at *disse* heiter *desse* på nynorsk, og at *de* heiter *dei* på nynorsk.

82 | Kapittel 4 Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

Annan er også eit peikeord. Det blir bøygd. Det heiter *anna* når orda peiker på hokjønnsord. Ein *annan* gong kjem eg med ei *anna* dame med eit *anna* hovudplagg og *andre* briller.

TENK OVER

Klarer du å holde fra hverandre *et* og *ett*? *Et* er artikkel, mens *ett* er intetkjønnsformen av tallordet *én*: *Han skulle ha ett ark, ikke to.*

Mengdeord

Av mengdeordene er det flere typer:

- den ubestemte artikkelen: *en, ei* eller *et*, og den bestemte artikkelen: *mannen, boka, huset*
- adjektivets bestemte artikkel: *den, det, de* når disse ordene står foran et adjektiv: *den* nyeste teknologien, *det* tøffeste trynet, *de* søteste hundehvalpene
- grunntall: *en/ei/ett, to, tre, fire*
- ord som betegner noe litt ubestemt: *ingen, noen, flere, mange, alle*

På nynorsk blir *nokon* og *ingen* bøygd. Det heiter *noka* og *inga* når orda bestemmer hokjønnsord.

- Eg har *ingen* genser, *inga* skjorte, *ikkje noko* slips og *ingen* pengar å kjøpe for heller.
- Eg har *ikkje nokon* plan og har heller *ikkje noka* meining om problema, bortsett frå å *ikkje gjere noko* med *nokon* av dei.

Selv og egen

Determinativene *selv* og *egen* brukes til å forsterke subjektet. De er determinativer i uttrykk som *meg selv, mitt eget*. De forsterker ordene *meg* og *mitt*.

Desse orda heiter *sjølv* og *eigen* på nynorsk: *meg sjølv, mitt eige*.

Ordet *eigen* har denne bøyinga på nynorsk:

min eigen sykkel – mi eiga veske – mitt eige hus – mine eigne meiningar

OPPGAVER

- 22 Set om setningane under til nynorsk. Her må du bruke både personlege pronomen og eigeomsord.

Kan jeg be dere om en tjeneste?

Hold meningene deres for dere selv.

Det er nå min mening.

Og det er meningen hennes også.

- 23 a Bruk skjemaet og set inn *annan*, *nokon* eller *ingen* med rett bøyning i setningane under:

Hankjønn	Hokjønn	Inkjekjønn	Fleirtal
annan gong	anna meining	anna hus	andre menneske
nokon gong	noka meining	noko hinder	nokre/nokon menneske
ingen stad	inga meining	ikkje noko hinder	ingen menneske

Vi må dra dit ein _____ gong.

Det vi ser på museum, stammar frå ei _____ tid.

Kanskje det bur nokon i eit _____ solsystem?

Eg trur det finst liv på _____ planetar.

Han trudde ikkje han ville bli funnen _____ gong.

Det fanst _____ løysing på problemet.

Han hadde lyst på _____ godt.

Han hadde _____ planer.

Det var ikkje _____ å gjere.

- b Set om setningane over til bokmål.

- 24 Set inn riktig determinativ i setningane under: en/ei, den, sin, noen/flere/alle, fem, ett, slik, dette, sin, hans:

_____ vakre kone (Pettersens).

_____ oppførsel tolereres ikke.

_____ må det bli slutt på øyeblikkelig!

For _____ forferdelige unger.

_____ gammel dame.

_____ tredje gangen de prøvde.

_____ søte hvalper.

De fikk bare _____ forsøk.

_____ personlige stil.

- 25 Set inn *sin*, *sine*, *hans*, *hennes*:

Ask var stolt av den nye sykkelten _____.

Embla delte matpakka _____ med han.

Hun ga han også et av eplene _____.

Embla ga mannen tilbake sykkelten _____ etter lånet.

Læreren var dårligere i data enn elevene _____.

Læreren var dårligere i data enn elevene _____ var.

Hun mente at nå var det _____ tur.

Foreldrene ville at barna skulle rydde på rommene _____.

Jo Nesbø ga publikum smakebiter fra den siste kriminalromanen _____.

- 26 a Ordet *eigen* blir bøygd på same måte som adjektivet *liten* på nynorsk.

Set inn rett form i setningane under:

Hankjønn	Hokjønn	Inkjekjønn	Fleirtal
eigen	eiga	eige	eigne

Han gjeikk sin _____ veg.

Ho hadde si _____ meining.

Han dreiv på med sitt _____.

Pass dine _____ saker.

- b Set om setningane ovanfor til bokmål.

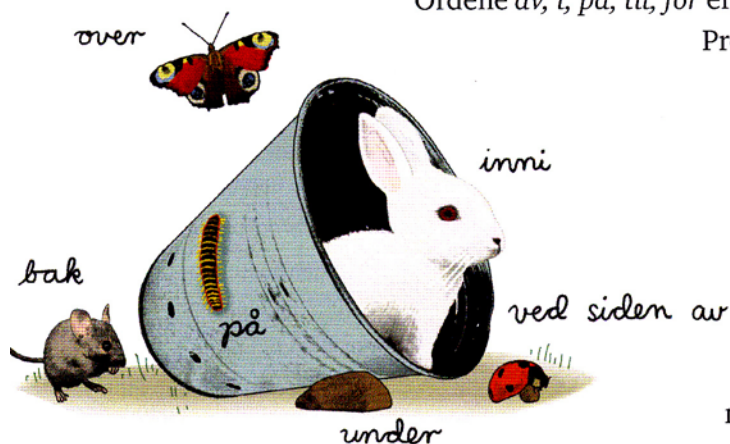
Preposisjoner

Preposisjoner kan vi trygt kalle småord. De kiler seg inn overalt.

Ordene *av, i, på, til, for* er blant de aller vanligste i språket.

Preposisjonene hjelper oss med å orientere oss i verden, både i tid (*før, etter*) og rom (*i, på, over, under*).

Preposisjon betyr «å stå foran noe». Det de står foran, kalles styring og er ofte et substantiv: *i bilen, på veien, før frokost*. Preposisjoner sier noe om hvilket forhold det er mellom personer, ting og hendelser.



Dei fleste preposisjonane heiter det same på bokmål og nynorsk, men hugs at det heiter *frå* og ikkje *fra* på nynorsk.

Konjunksjoner

Konjunksjonenes oppgave er å binde sammen ord og setninger:

Hans og Grete (Her binder og sammen to ord.)

Gutten het Hans, og jenta het Grete. (Her binder og sammen to setninger.)

Den vanligste konjunksjonen er *og*. *Og* binder sammen likeverdige ord eller setninger.

I tillegg har vi

men: uttrykker en motsetning: *ikke du, men jeg*

eller: uttrykker et alternativ: *enten du eller jeg / verken du eller jeg*

for: uttrykker en forklaring: *du trenger ikke, for jeg gjør det*

så: uttrykker en følge: *jeg tar trappevasken, så du slipper*

TENK OVER

Hva er rart med følgende utsagn:
I hagen fantes både blomster og roser?

OPPGAVER

27 a Finn determinativene i denne teksten:

En dame sa til en annen: – Skal vi ta en kaffe? – Ja, men ikke på den vanlige, kjedelige kafeen. Jeg vil prøve en av disse nye, kule kafeene som ungdommen snakker om. – Ja vel. Datteren min kan kjøre oss; hun har fått egen bil. Hun vet også hvor alle de trendy går. Hun går på slike plasser med søsteren sin. De sier kaffen koster 50 kroner.

b Set deretter om til nynorsk.

28 Finn preposisjonene i teksten under:

Litt hjelp: *innom* er en preposisjon.

På vegen til treningsstudioet gjekk ho innom kafeen som låg rett ved busshaldeplassen. Ho stakk ofte innom både før og etter trening. I kafeen sat dei fleste av gjestene saman med vener ved borda, men nokre stod langs veggene og i tomrommet mellom borda. Ho bana seg veg gjennom mengda og stilte seg framfor disken. Ho lente seg over disken og freista å få kontakt med mannen bak. Ho strekte seg mot han, men han såg ikkje på ho. Då sprang ho rundt disken, bak der han stod, og nappa han i ermet. Han tok ho om livet og løfta henne opp over salatbaren og sette ho frå seg på den riktige sida av disken. Han kom på at han kunne ha dytta ho ut under disken ved hjelp av ei opning som fanst på midten. Han tenkte: Rett nok er ho blant stamgjestene, men her hos han gjeld likevel nokre reglar, og dei gjeld også for ho.

29 Velg riktig preposisjon i disse uttrykkene.

Hva skal det være?

ifølge/i følge

_____ skolereglementet.

Han kom _____ med sin mor.

ovenfor/overfor

Han sto _____ en mektig motstander. Det står i teksten _____.

om/mot

Han ville gjerne advare _____ rusmidler.

Han ville gjerne advare _____ faren for flått.

enige med/enige om/enige i

Debattantene ble ikke _____ hverandre.

De var _____ at det var dumt sagt.

De var _____ å gjøre noe med problemet.

30 Hvilken preposisjon skal det være i disse uttrykkene?

føle avsky _____

ha oversikt _____

vite forskjell _____

protestere _____

fritak _____ noe

lage hindring _____

lengsel _____

ha innsikt _____

ta oppgjør _____

ha motvilje _____

ha herredømme _____

forklaring _____

klage _____ bråket

klage _____ maten

kjennskap _____

oppfordre _____

31 Klar for en utfordring? Preposisjoner

foran stedsnavn er ikke enkelt.

Prøv deg litt fram her, skal det være på eller i?

_____ Grønland

_____ Tyskland

_____ Cuba

_____ Island

_____ Irland

_____ Sandvika

_____ Hamar

_____ Gjøvik

_____ Oslo

_____ Trondheim

_____ Røros

_____ Molde

_____ Dovre

_____ Lom

_____ Volda

86 | Kapittel 4 Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

Og eller å?

Å står foran en infinitiv: å gråte. Og kan binde sammen to infinitiver i *smile og le*, men det heter *slutte å gråte*. I det første tilfellet er *smile og le* sideordnet, i det andre tilfellet er *gråte* underordnet *slutte*. For å finne ut om infinitivene er sideordnet eller ikke, tar vi fortidsprøven. Da oversetter vi til fortid: Hun *smilte og lo* (sidestilt). Han *sluttet å gråte* (ikke sidestilt).

Se på denne: Hun *skal gå ut og snyte seg*. Her binder og sammen to infinitiver, *gå og snyte*. I slike tilfeller kutter vi ofte den første infinitiven og sier kort og godt: *Hun skal ut og snyte seg*. Hvis hensikten skal tydelig fram, bør vi skrive for å: *Hun gikk ut for å snyte seg*.

Ellers: Det er og ved presens partisipp: Hun ble stående og le.

Det heter: sant å si, vel å merke, så å si.

OPPGAVER**32 Sett inn og eller å:**

Peter syntes været var grått ____ trist, ____ han hadde lyst til ____ pakke ____ reise langt avsted, men Lotte sa hun hadde mye ____ gjøre, ____ at det derfor ikke passet for henne ____ reise. Men Peter sa at det ble bare til at hun ble sittende ____ se på tv ____ spise snacks ____ drikke brus. Slik ble de sittende ____ diskutere uten ____ bli enige, ____ de ble så ____ si uvenner, men akkurat da kom naboen for ____ låne sukker ____ mel ____ bringebærsyltetøy, for han elsket ____ bake rullekake, men hadde glemt ____ handle ingredienser. Peter skulle til ____ gå ut på kjøkkenet ____ finne sakene, men han snublet i teppet ____ slo hodet i bordkanten. Det begynte ____ blø, men Peter prøvde ____ være tapper ____ smile ____ si at det gikk fint, men Lotte ba naboen gå ut ____ kjøpe plaster ____

Pyrisept på apoteket for ____ behandle såret. Naboen sa at han kunne gå ____ finne plaster i badeskapet inne hos seg, ____ det gjorde han. Sant ____ si var ikke såret rare greiene, ____ snart var det også rullekake ____ få for alle tre.

33 Sett inn og, eller, men, for, så:

Hans ____ Grete visste verken ut ____ inn, ____ verken Hans ____ Grete visste veien, ____ en redningsaksjon ble satt i gang, ____ før det ble mørkt, var de funnet, ____ det gikk altså bra til sist. ____ Hans ____ Grete hadde fått en lærepenge, ____ de gjorde aldri noe liknende igjen.

34 Klar for en utfordring?**Ordgåte**

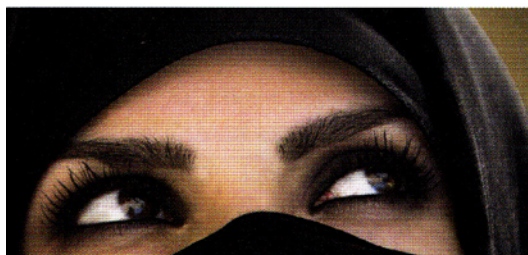
Korrekturleseren har sett noe og melder tilbake at det skal være «større avstand mellom Hans og og og og Grete». Hva hadde korrekturleseren sett?

Svar: Det sto slik: Hans og Grete.

Subjunksjoner

Subjunksjoner er også bindeord. Mens det er få konjunksjoner (og, men, eller, for, så), så finnes det mange subjunksjoner, blant andre *at, om, som, fordi, da, når, mens, selv om, hvis, etter at*.

Konjunksjonene kalles også *sideordningsord*, fordi de binder sammen likestilte ledd:



*Hun hadde brune øyne, **og** han hadde blå.*

Subjunksjonene kalles også *underordningsord*, fordi setningen som innledes med subjunksjonen, er underordnet i helheten:

*Han likte **at** hun hadde brune øyne.*

Se på disse setningene (subjunksjonen er uthevet):

Vi vet **at** han er flink.

Jeg lurte på **om** hun snakker sant.

Lillesøster Elin tok det kakestykket **som** var størst.

Fordi far hadde spist opp maten, måtte barna gå sultne til sengs.

De måtte gå på skole de syntes de hadde lært nok.

Hvis de snakker sant, er det i så fall første gang.

Etter at de hadde sett hverandre inn i øynene i ti minutter, kysset de hverandre.

Når hanen galer, er det morgen.

De hadde gitt opp alt håp **da** de hørte lyden av et helikopter.

Subjunksjoner innleder det vi kaller leddsetninger, og binder leddsetningene til helsetninger.

Da eller når

Det er lett å blande sammen bruken av *da* og *når*.

Regel: Den gang da og hver gang når.

Da brukes om en enkelt gang i fortid: *Da jeg var fem år, lærte jeg å sykle.*

88 | **Kapittel 4** Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

Da brukes om en enkelt gang i nåtid: *Da han kommer ut døren, ser han det.*

Når brukes om noe som gjentar seg: *Når det regner, bruker jeg paraply.*

Når brukes om det framtidige: *Når jeg blir 16 år, skal jeg begynne på videregående skole.*

Interjeksjoner

F

To nye interjeksjoner, som har blitt ganske vanlige, er *jepp* og *yess*. De er lov å bruke muntlig, men de er ikke lov å skrive.

Interjeksjonene er en gruppe for seg og hører verken hjemme blant innholdsord eller sementord. Interjeksjonene kalles *utropsord*. De uttrykker ofte følelser av forskjellige slag: *au, oi, hurra, pytt, æsj*.

Noen få ord er kommet inn i nyere tid: *wow*. Svarordene hører med her: *ja, nei, jo*. Her hører også hilsener hjemme: *hallo, hei, ha det*.

I tillegg finner vi lydhermende ord, inkludert dyrelyder: *pling, bang, mjau, voff*.



► Spøkelset på bildet bruker ofte en interjeksjon. Hvilken?

OPPGAVER

35 Sett inn riktig subjunksjon:

_____ hun snakker sant, er tvilsomt.

Den bilen _____ var dyrest, var også den _____ kjørte fortest.

De trodde _____ hun snakket sant likevel.

Han lurte på _____ hun ville like han.

_____ norsklæreren var syk, fikk de ikke fri.

De pleier å spille fotball _____ det er friminutt.

_____ de hadde spist, slappet de av med en god film.

_____ ingen andre torde, måtte jeg gjøre det.

De fleste sto og så på _____ de andre gjorde jobben.

Du må ikke selge skinnen _____ bjørnen er skutt.

_____ han gjorde det dårlig på løpetesten, var han like blid.

_____ det skal bli et godt resultat, må alle bidra.

36 Set inn *da* eller *når*:

Ask var 14 år _____ han fekk blindtarmbetennelse. _____ han tenkte på Embla, blei han alltid glad. _____ han var ferdig med 7. klasse, bytta han skule. _____ han kom frå skulen, pleidde han å ta seg ei brødskeive. Han skvatt til _____ nokon bak han ropte namnet hans. _____ han snur seg, er det berre naboenta som alltid står og ventar _____ han kjem heim. Han bestemte seg for å gå og trene _____ han hadde ete.

37 a Kjenner du til flere interjeksjoner enn de som nevnes ovenfor? Hvis du er i tvil om ordet er en interjeksjon, kan du slå opp i ordlista.

b Skriv en liten historie der hver setning inneholder interjeksjoner.

38 Klar for en utfordring?

Lag en fortelling på en halv side på nynorsk der hver setning inneholder en interjeksjon.

90 | Kapittel 4 Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

P

Substantiv

Unntak i bøyning av substantiv, hankjønn								
Bokmål				Nynorsk				
Ubestemt entall	Bestemt entall (den)	Ubestemt flertall (flere)	Bestemt flertall (alle)	Nynorsk	Ubestemt eintal	Bestemt eintal (den)	Ubestemt fleirtal (fleire)	Bestemt fleirtal (alle)
en sønn	søn nen	søn ner	søn nene		ein son	son en	søn er	søn ene
en far	fa ren	fed re	fed rene		ein far	fa ren	fed rar	fed rane
en bror	bro ren	brø dre	brø drene		ein bror	bro ren	brø r	brø rne
en måned	mån ed en	mån ed er	mån ed ene	Ord som endar på -nad	ein månad	mån ad en	mån ad er / mån ad ar	mån ad ene / mån ad ane
en villa	vill a en	vill a er	vill a ene	Ord som endar på -a	ein villa	vill a en	vill a er / vill a ar	vill a ene / vill a ane

Unntak i bøyning av substantiv, hunkjønn								
Bokmål				Nynorsk				
Ubestemt entall	Bestemt entall (den)	Ubestemt flertall (flere)	Bestemt flertall (alle)		Ubestemt eintal	Bestemt eintal (den)	Ubestemt fleirtal (fleire)	Bestemt fleirtal (alle)
ei/en datter	datter a / datter en	døt rer / døt re	døt rene		ei dotter	dotter a	døt rer	døt rene
ei/en mor	mor a / mor en	mød rer / mød re	mød rene		ei mor	mor a	mød rer	mød rene
ei/en søster	søst er a / søst er en	søst rer / søst re	søst rene		ei syster/ søst er	syst er a / søst er a	syst rer / søst rer	syst rene / søst rene
ei/en kjerring	kjerr ing a / kjerr ing en	kjerr ing er	kjerr ing ene	Ord som endar på -ing	ei kjerring	kjerr ing a	kjerr ing ar	kjerr ing ane

P

Adjektiv

Nokre adjektiv har eiga bøyning på nynorsk

adjektiv som sluttar på -en	ein open port	ei open dør	eit ope (opent) vindauge	fleire opne rom
liten	ein liten gut	ei lita jente	eit lite hus	fleire små trær

P

Adverb

Adverb *beskriver handlingen* i setningen nærmere: Hun kommer *snart*. Han kommer *hit*.

Noen få adverb gradbøyes: *fort, fortere, fortest*.

Det finnes flere typer adverb:

- **Tidsadverb:** snart, nå, lenge, ennå
- **Stedsadverb:** ute, hit, inn, fram
- **Måtesadverb:** fort, pent, fint, slik
- **Gradsadverb:** enda, nokså, svært, litt
- **Setningsadverb:** adverb som endrer betydningen av setningen: *Han klager **aldri**. Hun kommer **kanskje**.*
- **Sammenbindingsadverb:** adverb som skaper sammenheng i teksten: *Han likte ikke buksa, og **dessuten** var den altfor dyr.*

P

Pronomen

Pronomen					
Bokmål	Nynorsk	Bokmål	Nynorsk	Bokmål	Nynorsk
Tall og kjønn	Subjektsform	Objektsform	Tal og kjønn	Subjektsform	Objektsform
1. pers., entall	jeg	meg	1. pers., eintal	eg	meg
2. pers., entall	du	deg	2. pers., eintal	du	deg
3. pers., entall, hankjønn	han, den	han/ham, den	3. pers., eintal, hankjønn	han	han
3. pers., entall, hunkjønn	hun, den	henne, den	3. pers., eintal, hokjønn	ho	ho/henne
3. pers., entall, intetkjønn	det	det	3. pers., eintal, inkjekjønn	det	det
1. pers., flertall	vi	oss	1. pers., fleirtal	vi/me	oss
2. pers., flertall	dere	dere	2. pers., fleirtal	de/dokker	dykk/dokker
3. pers., flertall	de	dem	3. pers., fleirtal	dei	dei

Ubøyelig pronomen		Eksempel	Når bruker du det?	Kva er det på nynorsk?
hvem og hva	spørrepronomen	<i>Hvem liker du best? Hva skal dere ha til middag?</i>	<i>Hvem og hva brukes når vi vil vite noe vi ikke visste.</i>	hvem = <i>kven</i> hva = <i>kva</i>
seg	refleksivt pronomen	<i>Hun vasket seg.</i>	<i>Seg peker tilbake på subjektet. I setningen «hun vasket henne» vasker «hun» en annen kvinne.</i>	<i>seg</i>
en og man	ubestemt pronomen	<i>Man må holde det man lover. En må holde det en lover.</i>	<i>Man kan bare brukes som subjekt, men en kan brukes både som subjekt og objekt.</i>	<i>ein</i> (<i>man</i> finst ikkje på nynorsk)
hverandre	resiprokt pronomen	<i>De holdt rundt hverandre.</i>	<i>Det resiproke pronomenet viser til subjektet i samme setning.</i>	<i>kvarandre</i>

92 | Kapittel 4 Ordenes oppgaver på bokmål og nynorsk

P

Determinativer

Bestemmer substantivet. De forteller hvem som eier noe, og hvor mye eller hvor mange det er av noe. Determinativene deles i grupper:

Eiendomsord	min, hans, vår, sin
Pekeord	den, denne, disse, slik
Mengdeord	en/ei/et, fire, ti, noen, ingen, mange, alle
Ord som forsterker subjektet	selv, egen

Preposisjoner

Korte ord som står sammen med et substantiv eller pronomen: *i* huset, *på* fjellet, *hos* deg, *etter* midnatt. Preposisjoner forteller noe om hvilket forhold det er mellom personer, ting og hendelser.

Konjunksjoner

Binder sammen ord og setninger: *mamma og pappa*; *mamma ler, og pappa gråter*.

og: uttrykker et tillegg: *du og jeg*

men: uttrykker en motsetning: *ikke du, men jeg*

eller: uttrykker et alternativ: *enten du eller jeg / verken du eller jeg*

for: uttrykker en forklaring: *du trenger ikke, for jeg gjør det*

så: uttrykker en følge: *jeg tar trappevasken, så slipper du det*

Subjunksjoner

Bindeord som binder leddsetninger til helsetninger: *At hun var på gråten, skjønte alle. Hun smilte selv om tårene rant.*

Interjeksjoner

Utropsord: *ja, huff, au, jo, bang, wow*

P

Verb**Svake og sterke verb**

Type verb	Bokmål				Nynorsk			
	Infinitiv	Presens	Preteritum	Perfektum	Infinitiv	Presens	Preteritum	Perfektum
Svakt a-verb	å bade	bader	badet/ bada	har badet/bada	å bade	badar	bada	har bada
Svakt e-verb	å lyse	lyser	lyste	har lyst	å lyse	lyser	lyste	har lyst
Sterke verb	å drikke	drikker	drakk	har drukket	å drikke	drikk	drakk	har drukke

I mål?

- Prøv å forklare forskjellen på innholdsord og sementord for en medelev.
- Interjeksjoner plasseres ofte alene – hvorfor det?
- Hvilke ordklasser i nynorsk har mest til felles med bokmål, og hvilke har minst til felles? Lag en liste der du rangerer fra mest til felles minst til felles.
- Hvordan stemmer ordklasseinndelingen i norsk med den du har i engelsk eller i 2. fremmedspråk?
- Har du oppdaget noen trekk i norsk grammatikk som du ikke har i engelsk eller i 2. fremmedspråk?
- Hvordan ville du forklare forskjellen på bokmål og nynorsk for en danske?

LOKUS

PÅ NETT

På elevnettstedet finner du disse ressursene til dette kapitlet:

- Læringsplakatene
- Minigrammatikk på bokmål og nynorsk
- Kapittelquiz
- Digitale oppgaver

www.lokus.no/direkte/fabel/